ВИЩА ШКОЛА

УДК 373.2.016

АЛЕКСЄЄНКО-ЛЕМОВСЬКА Людмила

канд. пед. наук, доцент, професор кафедри педагогіки і психології дошкільної освіти та дитячої творчості факультету педагогіки і психології Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова,

вул. Тургенєвська, 8/14, м. Київ, 01601, Україна

E-mail: al-lem17@ukr.net

СПЕЦИФІКА ОРГАНІЗАЦІЇ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ В ДОШКІЛЬНОМУ НАВЧАЛЬНОМУ ЗАКЛАДІ

Анотація. У статті визначено специфіку організації освітнього процесу в дошкільному навчальному закладі. Зміст дошкільної освіти покликаний забезпечити становлення сукупності інтеграційних якостей особистості на рівні, що відповідає можливостям і закономірностям розвитку дитини на етапі дошкільного дитинства: допитливість, активність, емоційна чуйність, комунікативність, довільність, здатність вирішувати інтелектуальні й особистісні завдання, наявність передумов навчальної діяльності і володіння вміннями, необхідними для здійснення різних видів діяльності. Саме це й зумовлює специфіку організації освітнього процесу в дошкільному навчальному закладі.

Ключові слова: освітній процес, дошкільний навчальний заклад, принципи організації.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями. Освітній процес у дошкільному навчальному закладі являє собою керовану динамічну систему, що складається з взаємопов'язаних елементів, які забезпечують цілеспрямовану, поетапну і планомірну діяльність педагога з організації освітньої взаємодії з дитиною, досягнення освітніх цілей-результатів.

Мета організації освітнього процесу полягає в сприянні різнобічному розвитку дитини-дошкільника як особистості, індивідуальності, суб'єкта діяльності, формування базису особистісної культури за допомогою залучення до загальнолюдської та національної культур. Означена мета конкретизується у завданнях: формування у дітей цілісної картини світу; розвиток здібностей відповідно до віку; виховання соціально значущих якостей особистості, мотивів поведінки, потреб; формування основ соціальної адаптації дитини; розвиток позитивного емоційно-ціннісного ставлення до навколишнього середовища, практичної та духовної діяльності людини.

© Алексєєнко-Лемовська Л., 2016

Аналіз основних досліджень і публікацій. Різні аспекти проблеми організації освітнього процесу в дошкільному навчальному закладі знайшли відображення в дослідженнях А. Богуш, Н. Гавриш, Н. Горбунової, Н. Калініченко, Е. Карпової, О. Кононко, К. Крутій, В. Майбороди, Т. Поніманської, О. Проскури, О. Сухомлинської, М. Собчинської, Т. Танько.

Формування цілей статті (постановка завдання). Мета статті полягає у визначенні специфіки організації освітнього процесу в дошкільному навчальному закладі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Мета і завдання виховання і навчання дітей дошкільного віку визначають зміст освітнього процесу дошкільного навчального закладу і складають перший компонент. Зміст освітнього процесу – це система знань, умінь, навичок, відносин, досвіду творчої діяльності, оволодіння якими забезпечує різнобічний розвиток розумових і фізичних здібностей вихованців, формування їх світогляду, ціннісних орієнтацій, моральності, поведінки, підготовка до суспільного життя, праці, розвиток індивідуальності. Зміст дошкільної освіти покликаний не озброїти дошкільника певними знаннями, вміннями, навичками, а забезпечити становлення сукупності інтеграційних якостей особистості на рівні, що відповідає можливостям і закономірностям розвитку дитини на етапі дошкільного дитинства: допитливість, активність, емоційна чуйність, комунікативність, довільність, здатність вирішувати інтелектуальні й особистісні завдання, наявність передумов навчальної діяльності і володіння вміннями, необхідними для здійснення різних видів діяльності.

Другий компонент представлений у вигляді способів різних видів діяльності, якими дитина оволодіває в педагогічному процесі: загальні способи діяльності (цілепокладання, планування, контроль, оцінка та аналіз результатів діяльності та процесу її виконання), специфічні, необхідні для виконання різних видів діяльності (мовні, комунікативні, пізнавальні, рухові, трудові, творчі). У процесі оволодіння цим компонентом змісту освіти дошкільник набуває досвід виконання пізнавальної діяльності, спілкування, у нього формується позиція суб'єкта, сама діяльність набуває характеру самопізнання, саморозвитку, самовираження, відбувається розвиток різноманітних здібностей [1].

Третій компонент – способи творчої діяльності: комбінування, застосування знайомого способу в новій ситуації, вміння по-новому розглянути предмет і побачити нові зв'язки, відобразити свої враження за допомогою різноманітних засобів (через вірші, малюнки, гру), експериментування.

Четвертий компонент – способи прояву ставлення до навколишньої дійсності. Даний досвід виступає є основою для формування соціально-моральної поведінки особистості. У дошкільника в процесі оволодіння змістом цього компонента формуються мотиви, почуття, властивості особистості. В результаті освоєння такого змісту у дитини формується базис особистісної культури, що виявляється в відношенні (ціннісному, пізнавальному, творчому, естетичному) до світу. Всі компоненти суспільно-історичного досвіду пов'язані між собою, освоюються дитиною в єдності і забезпечують різнобічний розвиток дитини дошкільного віку [3].

Зміст дошкільної освіти має:

1. Розглядатися як загальна культурно-історична форма, що визначає зміст і спрямованість процесів розвитку дитини в онтогенезі.

2. Гуртуватися на положеннях культурно-історичної теорії Л.С. Виготського і вітчизняної наукової психолого-педагогічної школи про закономірності розвитку дитини в дошкільному віці (про соціальну ситуацію розвитку, провідну діяльність, нерівномірності психічного розвитку, психологічні новоутворення, реактивно-спонтанне навчання, зону найближчого розвитку, домінування безпосередньої мотивації, мимовільності психічних процесів), що визначають основні підходи до освіти дітей дошкільного віку: культурно-історичний; діяльнісний; особистісний [2].

3. Відповідати принципам розвиваючої освіти, метою якої є розвиток дитини.

4. Поєднувати і взаємопов'язувати принципи наукової обгрунтованості та практичної застосовності (зміст програми має відповідати основним положенням вікової психології та дошкільної педагогіки, при цьому мати можливість реалізації в масовій практиці дошкільної освіти).

5. Відповідати принципам внутрішньої несуперечності висунутих теоретичних положень, сформульованих цілей і завдань, форм і методів роботи.

6. Відповідати критеріям повноти, необхідності та достатності (дозволяти вирішувати поставлені цілі і завдання тільки на необхідному і достатньому матеріалі, максимально наближатися до розумного «мінімуму»).

7. Забезпечувати єдність виховних, розвивальних і навчальних цілей і завдань процесу освіти дітей дошкільного віку.

8. Формувати такі знання, вміння і навички, які мають безпосереднє відношення до розвитку дітей дошкільного віку.

9. Забезпечувати інваріантну частину різнобічного розвитку дітей за основними напрямами в рамках освітніх галузей.

В освітньому процесі дошкільного навчального закладу як такі виступають:

– Предмети середовища, що оточує дитину (іграшки, конструктивні матеріали, твори літератури і мистецтва, дидактичні матеріали).

– Соціальне оточення (педагоги, фахівці, батьки, однолітки і спілкування з ними).

– Різноманітні види дитячої діяльності (гра, продуктивна діяльність, естетично орієнтована діяльність, рухова.

– Як засіб можуть розглядатися освітні ситуації (стихійні або організовані, які виховують, навчають або розвиваючі, життєві або спеціально створені) до яких залучається дитина і діючи в них, вирішуючи різні завдання активно змінюється, набуває досвід.

Всі засоби, пов'язані один з одним, використовуються в єдності і комплексі. Їх вибір визначається:

– характером цілей і завдань освітнього процесу;

– можливостями і рівнем розвитку вихованців;

– змістом видів дитячої діяльності.

Засоби пов'язані з методами, оскільки вони можуть бути частиною методу (тобто за допомогою засобів реалізується взаємодія суб'єктів освітнього процесу, спрямована на досягнення цілей розвитку й освіти дитини).

В освітньому процесі дошкільного навчального закладу використовуються різні методи виховання і методи навчання. Найбільш значущими з них є ігрові, наочні та практичні.

Своєрідність розвитку й освіти дитини на етапі дошкільного дитинства визначає і специфіку форм організації освітнього процесу: режимні моменти, заняття з дітьми. Про необхідність введення заняття в освітній процес дошкільного навчального закладу писала О.П. Усова [5]. Вона зазначала, що заняття не є аналог уроку в школі, адаптованого до можливостей і специфіки навчання дітей дошкільного віку, це інша по суті і способу організації форма роботи з дітьми, покликана систематизувати, впорядкувати той різноманітний, стихійний досвід, накопичений дитиною в інших формах освітньої діяльності. Довгий час заняття розглядалися як основна форма навчання і виховання дітей в дошкільному навчальному закладі. Надмірна дидактизація педагогічного процесу призвела до того, що практично всі освітні завдання вихователі прагнули реалізувати на заняттях. Звідси прагнення інтенсифікувати темп роботи на заняттях, переповнити їх надмірним змістом, збільшити кількість, привнести елементи заняття як організованої і керованої навчально-пізнавальної діяльності дітей в інші моменти життя вихованців, в ігри, працю. Сьогодні

навчання дитини як організований процес пропонується здійснювати в інших формах:

– безпосередньо освітня діяльність, що реалізується в ході спільної діяльності дорослого і дітей;

– спільна діяльність дорослого і дітей, що здійснюється в ході режимних моментів і спрямовану на вирішення освітніх завдань.

Ресурсний компонент освітнього процесу – це система умов, за яких можуть бути успішно вирішені мета і завдання виховання і навчання. Виділимо групи умов, що забезпечують організацію і здійснення освітнього процесу в дошкільній освіті: середовищні, психолого-педагогічні, дидактичні, організаційні.

Середовищні умови – організація середовища, що забезпечує активність дитини.

Психолого-педагогічні умови – реалізація особистісно-орієнтованої моделі взаємодії педагога і дитини, реалізація принципу природовідповідності, побудова суб'єкт-суб'єктної взаємодії (взаємодія суб'єктів освітнього процесу на основі діалогу і співпраці), реалізація принципу індивідуалізації, організація взаємодії з сім'єю.

Дидактичні умови – реалізація принципу інтеграції і комплексно-тематичного планування організації освітнього процесу, здійснення освітнього процесу за допомогою педагогічних засобів, методів і форм, адекватних віковому потенціалу, цілям і завданням освітньої програми, своєчасне вивчення і корекція освітнього процесу.

Організаційні умови – встановлення соціального партнерства дошкільного навчального закладу з сім'єю і найближчим соціальним оточенням (бібліотека, театр, музей), використання нормативно-правових вимог у галузі дошкільної освіти.

Таким чином, освітній процес у дошкільному навчальному закладі – це цілеспрямований процес різнобічного розвитку, навчання і виховання дітей від 3 до 7 років з урахуванням їх індивідуальних і вікових особливостей, що здійснюється в різних моделях і формах дошкільної освіти.

Освітній процес дошкільного навчального закладу характеризується загальними для освітнього процесу принципами, структурою і логікою побудови. Разом із тим, існує специфіка процесів виховання і навчання в дошкільному навчальному закладі, зумовлена віковими особливостями і закономірностями розвитку дитини на етапі дошкільного дитинства [4].

Для того, щоб якісно будувати освітній процес, необхідно враховувати принципи його організації та функціонування. Принципи освітнього процесу – система вихідних основних вимог його побудови,

виконання яких забезпечує високу ефективність вирішення завдань розвитку особистості в умовах виховання і освіти.

Принцип цілісності розвитку дитини. Розвиток здійснюється як цілісний процес. У зв'язку з цим положенням необхідно забезпечити вирішення в єдності завдань розумового, фізичного виховання.

Принцип систематичності і безперервності, тобто вирішення завдань виховання, здійснюється постійно протягом дня. Так, вранці це бесіда з дитиною, яка готує її до зайняття, під час миття рук – ознайомлення з властивостями води і мила, під час сніданку – прищеплення навичок культурного прийому їжі, під час прогулянки – спостереження за станом дерев і встановлення причинно-наслідкових зв'язків, під час підготовки до сну про значення сну для організму людини, у вільному спілкуванні – вчимося безконфліктному спілкуванню.

Принцип постійного прогресивного руху особистості дитини в педагогічному процесі передбачає створення умови для постійного особистісного росту дитини і усвідомлення нею цього процесу. Ускладнення завдань, змісту діяльності, умов її виконання, вимог до дитини дозволяє постійно самовдосконалюватися, змінювати себе. Цей процес повинен доставляти дитині радість, задоволення, а для цього дитина повинна бути успішною.

Принцип урахування вікових можливостей дітей. Даний принцип реалізується через ідею ампфліфікації дитячого розвитку. Не слід прискорювати розвиток, завищувати вимоги до дітей, треба знаходити можливість для насичення різноманітним матеріалом типових видів діяльності для дошкільного віку.

Принцип індивідуалізації та диференціації передбачає створення сприятливих умов для прояву, розвитку індивідуальності кожної дитини.

Принцип забезпечення емоційно-психологічного комфорту дитини в освітньому процесі пов'язаний із забезпеченням психологічних умов виховання і навчання: цікавий зміст діяльності, задоволення потреб, успішність, емоційно-насичене спілкування з дорослим, позитивність оцінок діяльності і якостей дитини.

Принцип співробітництва суб'єктів педагогічного процесу орієнтує педагога на здійснення взаємодії з дітьми на основі співпраці, створення умов для розвитку суб'єктності дитини.

Принцип гуманізації відображає закономірний зв'язок освітнього процесу з потребами суспільства і самої особистості.

Перший напрям – відповідність завдань, змісту і методів навчання і виховання дитини провідним потребам дошкільнят.

Другий напрям – визнання самоцінності дитини, дотримання її прав і свобод. З точки зору вчення про гуманізм (філософська основа педагогіки),

дитина розглядається як істота унікальна, що володіє внутрішнім прагненням до саморозвитку, самовдосконалення та самореалізації. Вона має право жити в таких умовах, які будуть сприяти її розвитку. Завдання дорослих - створити умови для її повноцінного розвитку.

Третій напрям – гуманізація змісту дошкільної освіти. Цей принцип передбачає залучення дитини до доступного змісту культури. Дошкільний вік – період становлення базису особистісної культури дитини, ціннісного ставлення до світу. Базис особистісної культури – власний людський початок людини. Це основи ціннісного ставлення до світу.

Четвертий напрям – гуманізація самої особистості, тобто виховання таких якостей і властивостей особистості як чуйність, доброзичливість, комунікативність, основи толерантності, основи патріотизму, засади співробітництва. Цей напрям реалізується через моральне, екологічне, правове, естетичне, гендерне, патріотичне виховання, виховання в дусі миру і поваги до інших народів.

П'ятий напрям - створення гуманних (суб'єкт-суб'єктних) відносин його учасників. Реалізація цього принципу можлива через побудову особистісно-орієнтованої моделі взаємодії, орієнтованої на врахування потреб, інтересів, суб'єктності дитини – дошкільника. Основою таких відносин стає співпраця вихователя і вихованця, визнання їх в якості суб'єктів взаємодії. Суб'єкт характеризується активністю: він ініціативний, комунікативний, креативний, здатний до вибору, відповідальний, компетентний, самостійний. Однак маленька дитина не може бути в повній мірі суб'єктом спілкування і діяльності. Дорослий сприяє вирощуванню суб'єктних якостей.

Висновки. Отже, освітній процес у дошкільному навчальному закладі покликаний задовольнити такі потреби дитини:

1. Потреба в емоційно-позитивному контакті з оточуючими людьми, в любові і доброзичливості з їх боку.

2. Відчуття прийняття, розуміння, любові створює в дитини почуття психологічної захищеності, душевного спокою і рівноваги. На цій основі формується довірливе ставлення до дорослих, світу, а це необхідна умова для того, щоб дитина була соціально активною – хотіла спілкуватися, взаємодіяти з іншими, була впевненою у собі, виявляла свою гідність.

3. Потреба в пізнанні й інформаційному обміні. Потреба в пізнанні залишається актуальною протягом усього дошкільного віку. Вона виражається в прагненні пізнати навколишній світ. Дитина реалізує цю потребу в різних формах: питаннях, пошукових діях, експериментуванні. Важливо зберегти і розвинути цю потребу в стійкий пізнавальний мотив – пізнавальний інтерес. Для цього педагогічний процес дошкільного

навчального закладу (його зміст, форми організації), середовище, в якому він протікає, повинні бути насичені пізнавальним змістом.

4. Потреба дитини в активності, самоствердженні. Ця потреба проявляється в прагненні дитини бути незалежною від дорослого, самостійною, ініціативною. Потреба дитини у визнанні її досягнень оточуючими, тобто позитивний розвиток особистості можлива тільки за умови позитивного самоствердження. Це передбачає, що у дитини необхідно формувати досвід успішності в діяльності, позитивні емоційні переживання з приводу діяльності. В цьому відношенні негативна оцінка результатів дитини веде до розвитку неадекватної самооцінки, невпевненості в собі, байдужості до результатів діяльності.

5. Потреба в спілкуванні з однолітками. Дослідники відзначають, що спілкування з однолітками - необхідна умова соціального розвитку дитини. Як реалізувати цю потребу дитини в освітньому процесі: розвивати інтерес до однолітків, формувати досвід комунікації з однолітком, розвивати гуманність, створювати умови для виникнення змістовного спілкування дітей один із одним з приводу спільної ігрової, продуктивної діяльності, формувати комунікативну культуру.

6. Органічні потреби – в русі, харчування, режим життя. Реалізувати ці потреби дозволяє зміна і чергування видів діяльності, гнучкий режим.

СПИСОК ВИКОРИСТАННОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Бевз В. Г. Интеграция и дифференциация в образовании // Наука и современность. Зб. наук. трудов НПУ имени М.П. Драгоманова. – Т. XLI. – К. : Логос, 2003. – С. 40–51.
2. Выготский Л.С. Педагогическая психология / Л.С. Выготский. – М. : Педагогика, 1991. – 480 с.
3. Гавриш Н.В. Методика ознайомлення дітей з навколишнім в дошкільному навчальному закладі. Підручник для ВНЗ. – К. : Слово, 2008. – 408 с.
4. Поніманська Т. І. Дошкільна педагогіка : навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів / Т. І. Поніманська. – К. : Академ-видав, 2006. – 456 с.
5. Усова А. П. Обучение в детском саду / под ред. действит. чл. АПН СССР А. В. Запорожца. – 3-е изд., испр. – М. : Просвещение, 1981. – 175 с.

Стаття надійшла до редакції 14.10.2016.